

plavali in brodili po prijetni vodi Črnega morja — koncem julija je imela voda 24 stopinj — in uživali, kakor pač uživa človek, ki se je 14 dni pošteno znojil čez hribe in doline.

Pod noč pa smo že zopet sedeli v brzovlaku, ki nas je potegnil nazaj proti Sofiji. Topot smo že v dnevni luči prihodnjega dne prevozili romantične soteske Belega Iskra, ki preseka v silnih defilejih Staro Planino in se obrne nato proti severu, kjer ga sprejme Donava v svoje naročje.

* * *

Mnogo želja smo pustili še tam doli v bolgarski zemlji. V Rili nas čakajo še razsekane skale Rupite in Kopinite in široko obokani dom Maljovice, v Pirinu Papazgjol, mogočna Kamenica nad Tevnim jezerom in vsa marmorna veriga vrhov od El Tepe preko Kutele in Suhodola, Bajuve Dupke tja do Davtovega Vrha. Kličče nas širna Rodopa, na čelu ji Belmeken in cvetni vrt Ali Botuša, Stara Planina z Jumrukčalom in druge nepregledne planine in gore.

Bilo je na večer, ko smo zapuščali Sofijo. Vse jasne so se poslavljale od nas Bolgarske planine. Mirne črte Vitoše so tonile v jarki luči poznega solnca. Za njo je širila Rila svoje nazobčane, razmetane kope in stožce. Misli so uhajale v njene temne gozde in k zelenim jezerom pod bledimi Pirinskimi vrhovi.

Tisti hip smo si na tihem obljubili, da to ni slovo za vedno; zato nam srce ni bilo preveč težko, ko smo jim zamahnili z roko v pozdrav kakor dragim znancem, ki smo jih vzljubili in ki jih hočemo kmalu, kmalu zopet posetiti. Rila, Pirin in Rodopa — do viždane!

Dr. H. Tuma:

Beneška Slovenija

(Dalje.)

Jalovec 1615 m.

Italijanski se zove Monte Maggiore. Razlikujem Jalovec nad Planico na Kranjskem in Breški Jalovec v Italiji. Stoji skoraj sredi dolge gorske rajde, ki tvori severno mejo Beneške Slovenije. Iz Furlanske ravnine se vidi celo pogorje¹ od Velikega Karmana (1716 m) nad Huminom pa do Kobaridskega Stola (1668 m) kot ena sama vrsta skoraj enako visokega slemenca. Kakor zid tvori ozadje, ki je posebno lepo konec spomladi, ko so vrhovi še pobeljeni, Beneška Slovenija pa je že vsa odeta v zelenje.

Dne 21. avgusta 1932 sva šla z vodnikom zarana iz Brezja. Egidio Giussino je bil še mlad gospodar, komaj 25 let star, prožen in visok, kakor večina Beneških Slovencev, izboren hodec in dober znanec domačega kraja. Kakor vsi Slovenci pod Italijo, jako vljuden in postrežljiv.

¹ pogorje, Bergzug.

Pot vede čez senožeti napošev gori v vijugah, mimo lepo oblikovanega skalnatega stožca »Babica«, potem čez veliko gorsko senožet, na lahko upognjeno, imenovano »Lopata«, ki se pričinja pod vrhom ter se zniža v strugo Lomanje. Stopila sva na Breški Vrh (1499 m) ob 7 uri 15 min. Razgled se odpre daleč na sever in jug. Zaviješ na levo po robu, ki se ti zdi tik nad vasjo, pot vede po drnu na Vrh Jalovca (1615 m), dočim nima nekoliko višji vrh proti zahodu (1626 m) pravega imena in se opisuje kot »Orenakrajnem rob«². Na sever pod Jalovškim slemenom leži Breška planina »Tu v Doline« (1380 m). Je kakor v kotlu, katerega obrobljata dva stropa, ki segata od glavnega razú³ proti severu, in sicer na zahodu v Rupah, na vzhodu pa karakteristična Šija. Besedo Šija prevajajo Nemci z Sattelhals, t. j. poševni breg, ki gre iz sedla proti vrhu, liki šija na vratu proti glavi. Beseda je važna, ker jo dobimo tudi še v Engadinu med Ladinci.

Vrhovi v dolgi Jalovski rajdi imajo vsak svoje ime, dasi so neznatne razlike po obliki in višini, da jih je iz doline težko ločiti enega od drugega. Čudno zveni ime Žobert ob Jalovcu. Vrhovi proti zahodu so: Bik, Karnijski Vrh, dolga Lanževica 1625 m, »Venè na Vršiču« 1586 m, Špik, pod njim prelaz 1536 m, Brinica 1608 m, Veliki ali Viskorški Vrh 1621 m, Mali Vrh 1558 m, potem se sleme niža in odpade z Lipnikom 1463 m proti debru Tèra do okoli 400 m.

Od Jalovškega vrha proti jugu se vleče rebro, imenovano Tepánjski Rob, v poluloku do Zavlake 964 m tako, da zapira dolino Karnajte na zahod, dolino Nadiže na vzhod in se izgubi v Prédolino 832 m. Odtod zavije gorska postat na jug čez Vršič 817 m, Jázbino 819 m, Čufine do 1096 m, Javor 1094 m, Na Grad' 984 m do Vrha Krnice 991 m, od koder se zavije na zahod med Ivancem in Kraguvenco.

Ta visoki gozdnati lok deli Trsko krajino od Nadiške.

Raz Jalovec je obsežen razgled na sever in jug. Nisem pa imel posebno ugodnega vremena. Zjutraj je bilo megleno, pozneje se je megla dvigala in trgala, tako da nisem mogel proti jugu nikdar videti celega obzorja, pač pa je visela zdaj nad enim zdaj nad drugim krajem ter odpirala sliko za sliko, da so bile toliko bolj vidne in vedno se preminjajoči prizori dokaj mikavni. Pogled na Benečansko nižino in morje je ostal večinoma zastrt. Z Jalovca imaš dober pregled čez vso srednjo Beneško Slovenijo; posebno lepo se nizajo gore, ki delé Karnajto ter segajo na jug do središča Beneške Slovenije.

Izpod Jalovca strmo odpadajo tri grape: Lomanja, Beli Potok in Črna Voda, ki se končno združijo v Nadižo. Lomanja se izteka v Beli Potok, ki sprejme tudi dotok Bončiča; Črna Voda je gorenja struga Nadiže, Beli Potok pa se izliva v Nadižo. Med Nadižo in Belim Potokom je lepo obdelana gredina Srednje Brdo 683 m z majhnim seliščem. Nad njo je Zelena Dolina, ki prehaja iz Črne Vode proti gorenji strugi Belega Potoka. Za izvir Nadiže tudi Giussino ni vedel, čeprav je razlagal precej večje imena Beneške Slovenije.

² dialektično mesto: »gori na...«.

³ raz, -u, Kante.

Razgled na sever kaže Poliške Špice, Bovški Sovinjak, Bavški Grintavec, Mangrt, Razor, Triglav, Kanin, Veliki Vrh, v ozadju dol Bavšice, Žrd, Strmo Peč in Beli Vrh (Zuc de Boor) nad Chiusaforte. Na zahod proti severu: Monte Cavallo 2250 m, Klautske Alpe s Cima dei Prati 2703 m in M. Duranno 2666 m, Civetta 3218 m, Pelmo 3168 m, Antelao 3263 m ter Coglians 2781 m na koroško-italijanski meji in snežnike na koroško-štajerski meji.

Dolgo, do 11. ure, sem ležal na vrhu in čakal polnega solnčnega razgleda; pri tem sva se razgovarjala z Giussinom o ekonomičnih in političnih prilikah. Giussino se je izkazal kakor vsi Beneški Slovenci kot dobrega italijanskega državljana, ki ni hotel ničesar vedeti o Avstriji, pa tudi ne o Jugoslaviji. Bil je preprost kmečki človek, ki pozna le kos svoje domače zemlje in svoj jezik, izven ožjega plemena pa ne objema več. Pravil mi je tudi o zadnjih vojnih dogodkih, kako so nemške divizije prihrumele preko Kobariškega Kota tudi na Brezje in odtod v Karniško dolino. Prebivalstvo Brezja je, kakor drugod, ob prvem krik, da se bliža tuja vojska, zapustilo svoje domove ter zbežalo v gozdove in na planine. Nemški vojaki so po vasi pobrali vse do zadnje krave, kolikor ni bilo mogoče odgnati živine v zavetje; sploh so bili skrajno nečloveški, spomin nanje je povsod oduren. Pravil mi je o težkem življenju v gorah, da je edini vir paša, vse je znositi na ramenih. Radi tega ves mlajši zarod stremi, da se izseli v milejše kraje. Iz slovenskih Predalp vsako leto odhaja več slovenskih družin v gorenjo Furlanijo. Marsikateri gospodar že od mladega hrani denar, išče kupca in, ko proda posestvo, se preseli z vso družino pod Neme, Ahten, Fojbo in še nižje doli. Marsikje v Furlaniji bi še dobili ljudi, ki govore slovenski; to so priseljenci iz gor ali pa primožene gorjanke. Na starem domu pa se posestva širijo, tako da je odtok gospodarstvu celo koristen.

Ko mi je Giussino dopovedal, kar je znal o vrhovih, dolinah in domačem življenju, sva se prav srčno poslovila. On je krenil domov, jaz pa najprej po slemenu dalje, potem po severnem pobočju proti prvi planini, ki je v zemljevidu kotirana s 1421 m Stavoli Cecchin, dočim se mi je slovenski imenovala Karniška Planina. Značilno je imenovanje Karniški Vrh in Karniška Planina. Očitno se beseda nanaša na Krnico, izgovarja se pa čisti *a*. (Zame je to nov dokaz, kako je latinsko ime Carnia nastalo iz slovenskega karnica). — Po severnem pobočju je še nekaj planin, od katerih je le ena zaznamovana v zemljevidu vojno-geografskega zavoda v Bologni 1:25.000, t. j. 1359 m »V Kuntih«. Ime je očitno od besede konta (Felswinkel), ki se čisto nahaja tudi po Bohinjskem. Ker so planine jako solnčne, gredo čez poletje navadno cele družine, otroci, ženske in delavni moške, na planino, da pasejo drobnico, sečejo seno, napravijo kurivo ter vse znosijo v koših po silni strmimi pobočja Velikega Vrha do glavnih vasi Karnahtha in Viskorša.

Nameraval sem od Karniške Planine naravnost dol mimo Strmca 1335 m v planino istega imena ter odtod v Beli Potok, ki se izteka v Učėjo. Sprva je bila pot precej hodna. Jela pa se je izgubljati po

Dolina »Dol po Meji«

ovčjih stegnah⁴; zašel sem preveč na zahod, ne da bi pogledal na zemljevid. Končno sem zalezal v ozko pečnasto debro nad planino »Planja na Meji« 847 m v dolini Muzcev »Dol po Meji«. Bil sem brez prave gorske oprave, imel sem le navadno stekljačo, ki me je bolj ovirala kakor spešila. Pri tem sem nosil precej težak oprtnik, tako da mi je v steni prav huda predla. Niti za roke niti za noge ni bilo prave opore ob 50° naklonine in trenutno sem se komaj obdržal v ravnotežju. Pleza je postala silno težavna in nevarna. Naenkrat je stena jela odpadati in bil sem skoraj v skrbeh, kako nazaj. No, strmejša ko je postajala stena, lepše stopnje in pokline je nudila skala in kmalu sem stopil v strugo hudournika ter, četudi po precej visokih skokih, na planino. Iz Karniške Planine sem odšel ob 11 in pol ter priplezal v dolino v dobri uri.

Dolina »Dol po Meji« je široka dolina s prodnatim podankom (Talsohle). Od obeh bregov doline nanašajo hudourniki ogromne gromade produ, največ z desnega brega raz pobočje Muzcev. Ne vem, kje na svetu bi se dobila še dolina, kjer so hudourniki tako razdejali rodna tla ter nanесли táko količino produ. Le tu in tam, kakor otoki, so ohranjeni zadnji ostanki nekdanje zelene ruše. Kljub temu je precej staj po dolini. Stoje nekoliko v breg pod Muzci. Gotovo nekoč ni bilo tako; saj beseda Muzci — to so gore, po katerih se molze — sama pove, da so bili nekdanj ronki porasli. Dolina »Dol po Meji« je približno 8 km dolga; niža se polagoma od prelaza »Tam za Mejo«

⁴ stegne, po živini izhrojene vzporedne ozke steze v strmem bregu.

853 m do izvira Tèra 529 m na zahod. Na vzhod pa veže Soško in Tersko dolino, tvori torej zvezo med Žago in Tarčentom. Vendar pa je pot do vojne služila le tihotapcem.

Staje so zidane in prirejene za bivanje cele družine čez poletje. Okoli staj je navadno ograda, ki daje družini nekaj krompirja in fižola. Tudi količkaj dobra ruša se ogradi, da se nakosi nekoliko mrve za čase sile. Drobica večinoma išče svojo pašo na pobočju Velikega Vrha levega brega, pa tudi po razritem in razdejanem bregu Muzcev najdejo koze še sem in tja kak zelen obronek. Globoko razjedeni bregovi Muzcev so večinoma nepristopni ljudem in živalim. Le redkokje v pobočju je kaka drnata gredina ali čop borovja.

Prva staja je »Planja na Meji« 847 m, potem slede »Tam na Palude« enake višine v »Srednjem Bošku« 767 m in »Tam pod Lipo« 771 m; obe imeni kažeta, da je nekoč v dolini bil gozd in so rastle celo lipe; dalje: »Tam pod Tamar« 738 m in »Tam na Čodah« 707 m. Predloga »tam« in »pod« služita pravzaprav kot členek kakor tudi »vene na«, »dol po«. V nižjem pobočju pod Velikim Vrhom pa so lepe zelene planine, kakor Krípica 871 m, Kiselica 812 m, »Tam za Lesom« 575 m.

Za Beneške Slovence nimajo planine velikega gospodarskega pomena, kakor na Goriškem in Bohinjskem, ker so presuhe in imajo premalo pašne trave. Za govedo so sploh prestrme; koze pa italijanska gozdna uprava še bolj brezobzirno preganja nego pri nas. Fašistična uprava hoče koze docela spraviti z gor; na vsako kozo je naložila 20 Lir davka. Vendar pa Muzcev in doline »Dol po Meji« niso ogolile koze, marveč večno glodajoči zob časa. Skale vrhov se razkrajajo, veter in voda odnašata prst, drugod pa se izgublja v razpokana tla, tako da drevje nima več ne hrane ne opore. Videl sem mnogo planinskih krajev, ki so bili gosto zarasli z lepim drevjem, dasi se je paslo po gozdovih na tisoče kozá; gozdovi so propadli šele potem, ko je bila kozja paša odpravljena. Stvarna je pač sodba preprostih ljudi, češ, »gozdove uničuje človeška sekira in ne živalski zob«.

»Planja na Meji« je last velike vasi Brda, enako »Srednji Bošk« in »Strmec«. »Tam pod Lipo«, »Tam za Lesom«, »Kiselica« in »Kripica« spadajo pod vas »Na Tèru«; »Tam pod Tamarjem«, »Tazaoro« — že onkraj Pustovčiča — pa pod selo Šimcev.

Pridelek po stajah ni bogsigavedi bogat. Precej mleka popije družina, izdeluje se kolikor mogoče masla; sir pa, ki se napravlja v majhnih hlebčkih, je skoraj izključno polumasten ali pa čuč, t. j. brezmasten. Posebnih sirarjev navadno nimajo; tudi ne poznajo več starih slovenskih izrazov sirarjenja, večinoma rabijo za orodje že laške besede. Mleko prav izžmejo. Navadno posnamejo mleko enkrat na dan, potem ga zasirijo in iz sirotke s centrifugo maslo docela izločijo iz skute; kar ostane, se ne porabi za jedilno skuto, marveč kot piča za živino. (Dalje prih.)